

The Interplay of East and West by Barbara Ward (New York : W.W. Norton & Company, Inc., 1962), 158 pp.

ในขณะที่มนุษย์ได้พยายามวาทภาพของสังคมในอนาคตว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปในรูปใด และจากความพยายามอันนี้ในตอนแรก ๆ ก็ได้มีแนวคิดใหญ่ ๆ เกิดขึ้นมาอย่างน้อยก็สองแนว คือ แนวคิดที่ว่าสังคมมนุษย์ได้มีการเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนที่ไปสู่ความสมบูรณ์ (perfection) และอีกแนวคิดหนึ่งเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมย่อมทำให้สังคมเคลื่อนที่ไปสู่การแตกสลายหรือการทำลายตัวเอง เพราะสังคมก็เปรียบเหมือนสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย ย่อมมีการเกิด เจริญวัย และก็จะเสื่อมสลายไป ทั้ง ๆ ที่แนวความคิดสองอย่างยังไม่ได้รับการพิสูจน์ยืนยันว่าอย่างไรหนึ่ก อย่างไรหนึ่ก ก็ได้มีแนวความคิดอย่างใหม่เกิดขึ้นมาอีกกล่าวคือแนวคิดที่ว่า สังคมมนุษย์อาจเคลื่อนที่ไปสู่ความสมบูรณ์ หรือความเสื่อมสลายอย่างใดอย่างหนึ่งก็อาจเป็นได้ แต่การเจริญขึ้นหรือเสื่อมสลายไปอาจเกิดแก่ส่วนใดส่วนหนึ่งของสังคมมนุษย์ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งอาจประสบผลที่ตรงกันข้าม และจากแนวคิดอันนี้ก็นำไปสู่ประเด็นที่ว่าเมื่อเป็นเช่นนี้ อารยธรรมของพวกผิวขาว ซึ่งเรียกกันอย่างกว้างๆ ว่าพวกตะวันตก หรือพวกอื่น ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งมาที่พวกผิวเหลือง และผิวสีอื่นซึ่งมักจะถูกรวมๆ ไปว่าพวกตะวันออก จะเป็นผู้ชนะในที่สุด และปัญหาเรื่องตะวันตกหรือตะวันออกจะเป็นผู้ครองโลกได้ทวีความสำคัญยิ่งขึ้นและดูเหมือนว่าได้กลายมาเป็นปัญหาที่สำคัญอย่างยิ่งปัญหาหนึ่งในทางการเมืองระหว่างประเทศในปัจจุบัน

จากปัญหาดังกล่าวนี้ ได้มีผู้พยายามมองไปในแง่ที่ว่าทั้งพวกตะวันตกและตะวันออกน่าจะอยู่ร่วมกันได้ถ้าหากเพียงแต่ว่าทั้งสองพวกสามารถทำความเข้าใจและร่วมมือช่วยเหลือกันอย่างจริงจัง ด้วยความหวังดังกล่าวนี้ก็ได้มีผู้พยายามหาทางสร้างความเข้าใจระหว่างตะวันตกกับตะวันออกและทั้งได้มีผู้พยายามศึกษาหาหนทางเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวมาแล้วมากขึ้น ในบรรดาข้อพิจารณาทั้งหลายเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าวมานี้ ข้อพิจารณาของบารบารา วาต (Barbara Ward) ในหนังสือชื่อ *The Interplay of East and West* ซึ่งได้รวบรวมขึ้นจากบทปาฐกถาของเธอเอง ที่บรรยาย ณ มหาวิทยาลัย แม็ก - กิลล์ (Mc-Gill University) เมืองมอนทรีออล แคนาดา นับว่าเป็นข้อพิจารณาที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์

ในการที่จะช่วยให้เราพิจารณาลักษณะความเกี่ยวข้องของตะวันตกและตะวันออก และหา
 ลู่ทางในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งได้เป็นอย่างดีทางหนึ่ง

ในฐานะที่ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ ได้รับการศึกษามาเป็นอย่างดีทั้งในทางการเมือง
 การเศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์และปรัชญา กับทั้งได้มีประสบการณ์ในเรื่องเหล่านี้มาไม่น้อย
 ข้อพิจารณาที่เสนอจึงมีแง่คิดต่าง ๆ ที่คนทั้งหลายมักจะไม่ได้หยิบยกขึ้นมาพิจารณากัน

ข้อเขียนในหนังสือเล่มนี้ไม่ได้แบ่งออกเป็นบท แต่แบ่งเป็นภาคใหญ่สามภาค
 และแต่ละภาคก็ได้พิจารณาปัญหาแต่ละอย่างโดยใช้วิธีการพิจารณาตามลำดับกาลเวลาเป็น
 แนวทางการพิจารณา โดยได้ชี้ถึงลักษณะของความเกี่ยวข้องของตะวันตกและตะวันออกมา
 ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ ผู้เขียนได้ให้ข้อสังเกตว่า สมัยศตวรรษต้น ๆ ของคริสตกาลชาว
 ยุโรปกับชาวเอเชียได้ติดต่อเกี่ยวข้องกันในลักษณะของสิ่งที่เหมือนกันหรือชอบพอกันย่อม
 ไปมาหาสู่กัน (like was coming into touch with like) และการเกี่ยวข้องดังกล่าวส่วนใหญ่
 ก็เป็นเรื่องทางการค้าขายซึ่งมีผลกระทบกระเทือนทางการเมืองและสังคมไม่มากนัก จากการ
 ค้าขายนี้ทำให้พวกตะวันตกได้รู้จักกับความมั่งคั่งของดินแดนทางตะวันออกมาเป็นเวลานาน
 และจากการส่งสินค้าฟุ่มเฟือยจากดินแดนตะวันออกเข้าประเทศมากขึ้นเอง จนถึงกับก่อ
 ปัญหาดุลยการค้าเสียเปรียบขึ้นแก่ชาวโรมันในสมัยนั้น

ตลอดเวลาที่ผ่านมามีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นแก่ประเทศทางตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จีน และอินเดีย แต่เหตุการณ์ทั้งหลายเหล่านี้มีผลกระทบกระเทือนแต่เพียง
 ผิวดินต่อระบบเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในประเทศตะวันออกเหล่านี้ เพราะแม้จะมี
 การเปลี่ยนแปลงวงศ์ษัตริย์ผู้ครองประเทศก็ตาม สถาบันเก่า ๆ ทั้งหลายยังคงอยู่และดำเนิน
 ต่อไปเป็นปกติดุจเดิม แต่เมื่อหันไปพิจารณาประเทศทางตะวันตก การเปลี่ยนแปลงได้เป็น
 ไปในลักษณะตรงกันข้ามคือเป็นความพยายามที่จะเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดให้เป็นของใหม่

เมื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของอารยธรรมของตะวันออกและตะวันตกผู้
 เขียนได้พิจารณาเป็นสามระดับคือระดับความเชื่อพื้นฐานคือศาสนาและปรัชญา ระดับการ
 ปกครองหรือการเมือง ซึ่งได้แก่รูปแบบของการจัดรูปองค์การและรูปของรัฐบาล และ
 ระดับของการจัดระบบเศรษฐกิจซึ่งนับเป็นโครงสร้างทางวัตถุของสังคม เมื่อพิจารณาตาม

ระดับดังกล่าวแล้วจะเห็นได้ว่า แรกทีเดียวความเชื่อในทางศาสนาและปรัชญาของตะวันออกและตะวันตกมีลักษณะอย่างเดียวกันคือเป็นแบบที่เรียกว่า animism หรือการถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยอาศัยความเชื่อที่ว่าพลังอำนาจตามธรรมชาติ คือการสำแดงออกซึ่งความต้องการของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนาจึงทำหน้าที่เชื่อมต่อกะหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือพระเป็นเจ้ากับมนุษย์ ดังนั้น เราจึงเห็นได้ว่าแนวความคิดทางศาสนาและปรัชญาของชาวตะวันออก เช่น จีน อินเดีย และชาวตะวันตกเช่น กรีก มีความคล้ายคลึงกันจนยากที่จะกล่าวได้ว่า ไครลอกไคร

จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงในเรื่องแนวคิดทางศาสนาและปรัชญาได้มีขึ้นเมื่อมนุษย์ได้พุ่งความสนใจมาสู่ความสำคัญของวัตถุที่มีต่อมนุษยชาติ ในขณะที่ชาวฮินดูได้คัดค้านการถือความสำคัญของวัตถุที่มีต่อสังคมและชีวิต ชาวจีนก็คงถือหลักการรักษาสภาพตามธรรมชาติของวัตถุโดยไม่พยายามแก้ไขดัดแปลงอะไรมากนัก ชาวยุโรปกลับได้รับแนวคิดที่ก้าวหน้าอย่างใหม่เกี่ยวกับทางวัตถุ ซึ่งมีอิทธิพลส่วนหนึ่งมาจากวิวัฒนาการทางด้านแนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาของกรีก ซึ่งถือความสำคัญของความมีเสรีภาพและการแสวงหาความเฉลียวฉลาดด้วยการคิดค้น อันเป็นแนวทางแห่งวิทยาศาสตร์ อิทธิพลอีกส่วนหนึ่งต่อแนวคิดดังกล่าวมาจากลัทธิยิวซึ่งเป็นต้นแก้วของคริสตศาสนาโดยที่พวกยิวเชื่อว่าแม้มนุษย์จะต้องยอมรับนับถือพระเจ้า มนุษย์ก็จะต้องเป็นผู้ค้นหาความต้องการของพระเจ้าให้พบ และมนุษย์เท่านั้นเป็นผู้ที่ได้รับการเลือกมาให้เป็นผู้ค้นหาและปฏิบัติตามความต้องการของพระเจ้า ความเชื่อยังมีต่อไปว่าเมื่อกาลเวลาล่วงไปความต้องการของพระเจ้าจะต้องถูกเปิดเผยออกเรื่อย ๆ โดยความสามารถของการคิดค้นของมนุษย์และความต้องการของพระเจาก็ย่อมหมายถึงความเจริญของอารยธรรมมนุษย์ ซึ่งจะแสดงให้เห็นได้จากความสำเร็จและความเจริญทางวัตถุนั่นเอง แนวคิดใหญ่ ๆ สองแนวนี้ได้เป็นเครื่องหมายของวิถีชีวิตของชาวตะวันตกซึ่งมีลักษณะในทางวัตถุนิยมมากกว่าชาวตะวันออกสืบมาจนถึงปัจจุบัน

ผลของความแตกต่างในทางความคิดทางวัตถุระหว่างชาวตะวันออกและชาวตะวันตกนั้นจะเห็นได้จากลักษณะการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในระยะเวลาหลัง ๆ กล่าวคือขณะที่ชาวตะวันออกได้เสาะแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติมาเพื่อแสดงถึงฐานะความร่ำรวยของตนโดยใช้แก้วแหวนเงินทองไปในลักษณะของการประดับประดาอย่างฟุ้งเฟ้อ ดังเช่น

ภาพที่มากโปโต ได้มาพบเห็นในเมืองจีนและได้นำไปเล่าให้ชาวยุโรปฟังอย่างน่าตื่นเต้นนั้น ชาวยุโรปในเวลานั้นกลับมุ่งไปในทางที่จะใช้ทรัพย์สินที่หาได้ไปในทางการลงทุนเพื่อสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ซึ่งกลายมาเป็นลักษณะของการลงทุนเพื่อการผลิตในปัจจุบันมากกว่าที่จะใช้เป็นเครื่องประดับประดาเพื่อนแสดงฐานะเท่านั้น

สำหรับในทางสังคมและการเมืองนั้นการเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นจากแนวความคิดในการถือเสรีภาพส่วนบุคคล และการแข่งขันในการแสดงควมมีสติปัญญาประกอบกับแนวคิดในทางการผลิตและการประกอบการตลอดจนการค้าขายเพื่อแสดงความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดชนชั้นใหม่ซึ่งเรียกว่าชนชั้นกลางซึ่งเป็นรากฐานของระบอบประชาธิปไตยในสมัยต่อมา ส่วนในทางตะวันออกนั้นแม้จะมีการเปลี่ยนตัวผู้ปกครองอยู่ตลอดเวลาก็ตามแต่การปกครองก็คงเป็นแบบรวมศูนย์และเป็นการใช้อำนาจเด็ดขาด ตลอดจนการที่ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงยึดถือการทำมาหากินโดยอาศัยการเกษตรเป็นหลัก การแข่งขันในเรื่องความคิดมีน้อย การปกครองจึงดำเนินตามแบบทฤษฎีที่ติดต่อกันเรื่อยมา

สำหรับในแง่เศรษฐกิจนั้นเนื่องด้วยประเทศตะวันตกเป็นประเทศที่ยากจนในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติเมื่อเทียบกับประเทศทางตะวันออกและทั้งนี้ย่อมเป็นผลให้เกิดการดิ้นรนที่จะสร้างความมั่งคั่งให้แก่ตัวเองและช่วยอาศัยแนวคิดเรื่องการแสวงหาความจริงด้วยการคิดค้นและการสร้างความเจริญทางวัตถุได้เป็นผลให้เกิดการดิ้นรนที่จะสร้างความมั่งคั่งให้แก่ตัวเอง และยังได้ผลักดันให้เกิดการพัฒนาในทางการผลิตซึ่งยังผลให้เกิดผู้ประกอบการทางอุตสาหกรรมขึ้นมาในขณะที่ทางทางตะวันออกยังทำมาหากินในทางเกษตรกรรม หรืออย่างมากก็เกิดมีพ่อค้าคนกลางขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่เพียงแต่หากำไรเสดๆ วัอันๆ ด้วยการซื้อขายแลกเปลี่ยนจากผลิตผลทางการเกษตรเท่านั้น ในการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจนี้ก็มีข้อที่น่าสังเกตว่าภายใต้การประกอบการแบบเสรีนั้นได้ก่อปัญหาเรื่องความไม่เป็นธรรมในทางเศรษฐกิจและสังคม จึงเป็นผลให้เกิดแนวคิดในทางสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นผลอีกอย่างหนึ่งของการปฏิวัติอุตสาหกรรมของประเทศตะวันตก

การดิ้นรนของชาวตะวันตกเป็นผลนำไปสู่การประดิษฐ์คิดค้นและการผจญภัยต่อมาเมื่อได้มีการค้นพบเส้นทางเดินเรือสายใหม่ขึ้น ทำให้ชาวตะวันตกได้ทำการขยายตัวมา

ทางตะวันออกมากขึ้น และการขยายตัวในตอนหลัง ๆ นี้ทำให้ตะวันออกต้องพบกับตะวันตก อีกลักษณะหนึ่ง คือลักษณะของสิ่งที่ไม่ชอบพอกันพบกัน ซึ่งแตกต่างจากการพบปะในตอนต้น ๆ ดังกล่าวมาแล้ว

ในภาคสอง ผู้เขียนได้เสนอข้อพิจารณาถึงผลของการเกี่ยวข้องระหว่างตะวันออกและตะวันตกในตอนหลัง ๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีผลอันสำคัญต่อเหตุการณ์ของโลกในปัจจุบัน ซึ่งในเรื่องนี้เธอได้มุ่งพิจารณาผลที่กระทบต่อประเทศใหญ่สามประเทศคือ จีน อินเดีย และญี่ปุ่น ทั้งนี้ใช้ว่าผู้เขียนจะเห็นว่าประเทศเล็ก ๆ อื่น ๆ ไม่สำคัญหากแต่เห็นว่าเป็นประเทศเล็ก ๆ อื่น ๆ นั้นเป็นประเทศที่อยู่ในเขตอิทธิพลทางวัฒนธรรมของประเทศใหญ่ ๆ ที่กล่าวมานี้และการเปลี่ยนแปลงของประเทศดังกล่าวย่อมมีผลกระทบกระเทือนต่อประเทศเล็ก ๆ ทั้งหลายในบริเวณนี้ด้วย

ผลกระทบที่สำคัญก็คือว่าประเทศใหญ่ ๆ ทั้งหลายเหล่านี้ ได้รับความกระทบกระเทือนจากการเกี่ยวข้องกับประเทศตะวันตกในระยะหลัง ๆ เหมือนกัน แต่ความรุนแรงของผลกระทบกระเทือนก็มีไม่เท่ากัน อินเดียได้รับความกระทบกระเทือนมากเพราะต้องตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษซึ่งเป็นผลให้สถาบันหลายอย่างต้องถูกทำลายไป ญี่ปุ่นก็ได้รับการคุกคามอย่างหนัก จึงต้องมีการปรับตัวเพื่อการอยู่รอด จีนได้รับการรบกวนอยู่ตลอดเวลาและมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในหลายอย่าง แต่ผลดีของการเกี่ยวข้องระหว่างตะวันออกและตะวันตกก็มีอยู่มากในด้านการศึกษาและเทคโนโลยีที่ใหม่

แต่อย่างไรก็ตามความประทับใจในแง่ที่ไม่ดีซึ่งเป็นผลจากอดีตและยากที่จะลบล้างให้หายไปได้ภายในเวลานี้สั้นนี้ก็คือความเข้าใจที่ว่าพวกตะวันตกเป็นพวกชอบรุกรานและเป็นพวกจักรวรรดินิยม ซึ่งผู้เขียนหนังสือเล่มนี้เชื่อว่าปัจจุบันนี้ไม่เป็นความจริง หากแต่ว่าความคิดดังกล่าวเป็นภาพประทับใจซึ่งมีมาแต่อดีตมากกว่า แต่ก็เป็นผู้ปรารถนาอยู่ไม่น้อยต่อการร่วมมือเพื่อความเข้าใจอันดีของตะวันออกและตะวันตกในปัจจุบัน

เป็นที่น่าสังเกตว่าผลจากการติดต่อกันระหว่างตะวันออกกับตะวันตกนับตั้งแต่สมัยล่าอาณานิคมเป็นต้นมานั้นยังผลให้วิถีชีวิตของชาวตะวันออกต้องเปลี่ยนแปลงไป สถาบันทางเศรษฐกิจและการเมืองหลายอย่างต้องถูกทำลายลง ความจำเป็นรีบด่วนของประเทศ

เหล่านี้ก็คือว่าเขาจะต้องพัฒนาตัวเองหรือมิฉะนั้นก็จะสลายตัวไป แต่ปัญหาก็มีอยู่ว่าเขาจะเลือกแนวทางอย่างไรในการพัฒนา เมื่อพูดถึงแนวทางในด้านการเมือง ก็มีปัญหาว่าจะนำระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตกมาใช้ในประเทศเหล่านี้จะได้ผลเพียงใด เมื่อมาทำนึ่งถึงประสบการณ์ที่ผ่านมา ประเทศเหล่านี้เคยมีการปกครองแบบเทวสิทธิ์และรวมศูนย์ คนส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีส่วนมีเสียงในการปกครอง การแข่งขันในด้านความคิดในทางการเมืองมีน้อย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้คนไม่เกิดความสำนึกในเรื่องชาติเท่าที่ควร แนวความคิดชาตินิยมตามแบบตะวันตกจึงเกิดได้ช้าเพราะขาดบรรยากาศที่เกื้อกูล ลักษณะอีกอย่างหนึ่งก็คือการครอบงำของระบอบราชการประจำ (bureaucracy) ซึ่งมีติดต่อกันมาเป็นเวลานานทำให้ประชาชนยังมีความไม่ไว้วางใจต่อข้าราชการว่าจะยอมรับให้ตนมีส่วนเสียในทางการเมืองอย่างหนึ่ง ประกอบกับประเทศเหล่านี้ชาชนชั้นกลางซึ่งเป็นแก่นสำคัญของระบอบประชาธิปไตยอย่างหนึ่งจึงทำให้การนำระบอบประชาธิปไตยมาใช้มักเกิดเป็นปัญหาอยู่มาก

ในด้านเศรษฐกิจนั้นเนื่องจากชาชนชั้นกลางซึ่งเป็นผู้ประกอบการดังกล่าวมาแล้ว ปัญหาเรื่องความคิดแบบทุนนิยมจึงแทบไม่มี ปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกลายเป็นปัญหาอีกรูปหนึ่งแตกต่างจากที่เกิดในประเทศตะวันตก กล่าวคือแทนที่จะเป็นการแข่งขันระหว่างการประกอบการโดยเสรีกับการประกอบการโดยการควบคุมของรัฐ การต่อสู้กลับเป็นเรื่องระหว่างการแข่งขันโดยรัฐตามแบบคอมมิวนิสต์ กับการดำเนินการเศรษฐกิจแบบผสมคือรัฐควบคุมการประกอบการส่วนหนึ่งและปล่อยให้เอกชนประกอบการอีกส่วนหนึ่ง การแข่งขันดังกล่าวนี้ปัจจุบันจะเห็นได้จากการดำเนินการในประเทศใหญ่ ๆ สองประเทศคือ จีนและอินเดีย และผลของการใช้ระบอบดังกล่าวในสองประเทศนี้ย่อมจะเป็นเครื่องชี้โชคชะตาของดินแดนในแถบนี้ของโลก สำหรับญี่ปุ่นนั้น แม้จะได้ใช้แนวทางประกอบการเสรีและได้รับผลสำเร็จอย่างดีพอควรก็ยังคงถือเป็นเครื่องตัดสินในเรื่องนี้ ไม่ได้ทีเดียวเพราะประเทศญี่ปุ่นมิได้เป็นประเทศที่มีอิทธิพลทางวัฒนธรรมต่อประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกมากนัก ประกอบกับสถานการณ์ภายในของญี่ปุ่นเองก็ยังไม่ดีเสียภาพเท่าที่ควร ญี่ปุ่นยังเผชิญปัญหาคนล้นประเทศ และปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบ ซึ่งถ้าเกิดการเพลิงฟล้าเมื่อใด ประเทศญี่ปุ่นก็ยังล่อแหลมต่อการที่จะเปลี่ยนรูปในทางเศรษฐกิจไปสู่การควบคุม

โดยรัฐได้ เป็นอันว่าผู้เขียนได้มองเห็นว่าการต่อสู้กันระหว่างตะวันออกและตะวันตกในปัจจุบันเป็นไปในลักษณะของการต่อสู้ของแนวคิดสองอย่างอันเกิดจากประเทศตะวันตกเอง คือแนวคิดในเรื่องการใช้ระบอบเศรษฐกิจแบบผสมภายใต้การปกครองแบบประชาธิปไตยกับการใช้ระบอบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมจัดและการปกครองแบบรวมศูนย์ และนับเป็นการเสียเปรียบต่อแนวทางอันแรกอยู่ไม่น้อยที่มีเงื่อนไขหลายอย่างในประเทศต่าง ๆ ทางตะวันออกซึ่งบังเอิญเป็นการเกื้อกูลต่อแนวทางอันหลัง ประกอบกับตัวอย่างของความสำเร็จของสหภาพโซเวียตในเวลาที่ผ่านมาทำให้ผู้นำในประเทศต่าง ๆ ในแถบนี้เอนเอียงไปในทางที่จะนำตัวอย่างมาใช้ ในการพัฒนาประเทศของตน

ในภาคที่สาม ผู้เขียนได้พยายามที่จะพิจารณาถึงหนทางในการปรับปรุงความร่วมมือของตะวันอกกับตะวันตกเพื่อการอยู่รอด และจากข้อความในภาคสามนี้ได้แสดงให้เห็นได้ชัดขึ้นว่าผู้เขียนวางตัวอยู่ข้างใด จากการอ่านข้อความในภาคนี้ก็เข้าใจได้ทันทีว่าผู้เขียนได้สนับสนุนแนวทางประชาธิปไตยภายใต้ระบอบเศรษฐกิจแบบผสม คำว่าความสำเร็จในการร่วมมือระหว่างตะวันอกและตะวันตกจึงหมายความว่าชาวตะวันตกจะช่วยให้ชาวตะวันอกได้พัฒนาประเทศของตนเองภายใต้แนวทางดังกล่าวมานี้ และในปัญหาเรื่องนี้ผู้เขียนได้พิจารณาประเด็นแรกคือ ชาวตะวันตกมีความจำเป็นเพียงใดที่จะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับชาวตะวันอกในเรื่องเช่นนี้ ซึ่งผู้เขียนก็ได้ลงความเห็นว่ามีมีความจำเป็นและเป็นหน้าที่ของชาวตะวันตกโดยตรงที่จะเข้าไปเกี่ยวข้อง

สำหรับประเด็นที่ว่าจะมีแนวทางอย่างไรบ้างนั้นผู้เขียนได้เสนอเป็นหลายทาง แนวทางอันแรกก็คือพวกตะวันตกจะต้องลดล้างความประทับใจในแง่ไม่ดีที่มีอยู่ในอดีตและหาทางส่งเสริมความคิดในเรื่องชาตินิยมขึ้นในประเทศต่าง ๆ ซึ่งอาจมีผลทั้งเป็นการส่งเสริมและเป็นปฏิปักษ์ต่อประเทศตะวันอกก็ได้ นอกจากนี้ผู้เขียนเห็นว่าความร่วมมือกันอาจทำได้โดยการช่วยเหลือด้วยความจริงใจ โดยผ่านองค์การเกี่ยวแก่ความร่วมมือระหว่างประเทศ และการสนับสนุนองค์การซึ่งทำหน้าที่เป็นรัฐบาลกลางของโลก เช่นองค์การสหประชาชาติ เป็นต้น แต่ผู้เขียนก็คิดว่าอุปสรรคในการดำเนินการดังกล่าวย่อมจะมีอยู่เสมอจากการแข่งขันของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งหมายถึงฝ่ายที่เลือกแนวทางคอมมิวนิสต์

นอกจากสามข้อความในภาคต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ผู้เขียนยังได้มีบทส่งท้ายซึ่งมีข้อสังเกตเพิ่มเติมในเหตุการณ์ต่าง ๆ อันเกิดขึ้นหลังจากพิมพ์ครั้งที่หนึ่ง (1955) จนถึงครั้งที่พิมพ์ครั้งที่สอง (1962) ซึ่งส่วนมากเป็นการทบทวนประเด็นต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว

กล่าวโดยสรุปหนังสือเล่มนี้แม้ผู้เขียนจะได้เขียนขึ้นเพื่อให้ชาวตะวันตกได้เข้าใจชาวตะวันออก แต่สำหรับเราชาวตะวันออกแล้วการอ่านหนังสือเล่มนี้ ก็จะช่วยให้เราเข้าใจความคิดของชาวตะวันตกที่มีต่อเราและมีความเข้าใจต่อตัวเราเองมากขึ้น แม้หนังสือเล่มนี้จะเป็นหนังสือที่ค่อนข้างบาง แต่ก็ได้ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ไว้อย่างเกือบจะครบถ้วน และแม้จะได้พิมพ์มาหลายปีแล้วก็ไม่ทำให้เนื้อเรื่องตลอดจนข้อมูลต่างๆ ที่อ้างอ้างล้าสมัยไป แต่ดูเหมือนว่าประเด็นต่างๆ ที่ผู้เขียนได้เสนอไว้กลายเป็นเรื่องที่น่าสนใจมากขึ้น ดังนั้นจึงเป็นการสะดวกสำหรับผู้ที่มีเวลาน้อยจะได้อ่านและเข้าใจภาพรวมๆ ของความเป็นมาในเรื่องการเกี่ยวข้องกับระหว่างตะวันออกและตะวันตกนับตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ผู้วิจารณ์มีความเห็นว่าผู้เขียนเรื่องนี้เป็นผู้มีประสบการณ์ที่กว้างขวางพอเพียงในเรื่องที่ตนเขียน และได้พยายามเขียนโดยมีอคติน้อยที่สุด จึงทำให้หนังสือเล่มนี้มีคุณค่าทางวิชาการอยู่ไม่น้อย

บุญเย็น วอทอง